Elisabeth van der Linden en Folkert Kuiken

Het succes van **tweetalig** opvoeden

Gids voor ouders en opvoeders

acco

Het succes van tweetalig opvoeden
Gids voor ouders en opvoeders

Elisabeth van der Linden en Folkert Kuiken

Acco Leuven / Den Haag

Eerste druk: 2012

Gepubliceerd door
Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven, België
E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:
Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag, Nederland
E-mail: info@uitgeverijacco.nl – Website: www.uitgeverijacco.nl

Omslagontwerp: www.frisco-ontwerpbureau.be
Illustraties: Dominique Deckmyn (Domino)

© 2012 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

D/2012/0543/23 NUR 848 ISBN 978-90-334-8815-3

Inhoud

Inhoud **5**

Woord vooraf **9**

1 Wat is tweetaligheid? **11**
1.1 Inleiding 11
1.2 Taal als middel om te communiceren 13
1.3 Taal van mens en dier 14
1.4 Taal als (aangeboren?) code 16
1.5 Taal en dialect 18
1.6 Meertalige landen 19
1.7 Taal en identiteit 23
1.8 Taal is macht 24
1.9 Wat is tweetaligheid? 25
1.10 Twee vormen van tweetaligheid 27
1.11 De opzet van dit boek 30

2 Waarom al dan niet tweetalig opvoeden? **31**
2.1 Inleiding 31
2.2 Waarom kiezen voor een tweetalige opvoeding? 33
2.2.1 Contact met de familie 34
2.2.2 Tweetaligheid met het oog op remigratie 35
2.2.3 Contact met de cultuur 36
2.2.4 Kwaliteit van het contact met de 'anderssprekende' ouder 38
2.2.5 Kinderen willen vaak later nog de taal van hun vader of moeder leren 41
2.2.6 Tweetaligen leren er makkelijker een taal bij dan eentaligen 42
2.3 Veronderstelde problemen van een tweetalige opvoeding 42
2.3.1 Perfect tweetalig worden kan niet, dus dan heeft het geen zin 42
2.3.2 Twee talen tegelijk leren is te moeilijk 43
2.3.3 Het is slecht als je kind een tweede taal leert voor het de eerste goed kan 44
2.3.4 Twee talen tegelijk leren is verwarrend en tweetalige kinderen halen hun talen door elkaar 44

2.3.5 Tweetaligheid leidt tot taalachterstand 45
2.3.6 Het kind gaat stotteren of krijgt andere taalproblemen 46
2.4 Tweetaligheid in wetenschappelijk onderzoek 48
2.4.1 De negatieve visie 48
2.4.2 De positieve visie 49

3 Vroege taalontwikkeling 53
3.1 Inleiding 53
3.2 De periode vóór de eerste woordjes 56
3.3 De periode van de eenwoordzinnen 58
3.4 De periode van de tweewoordzinnen 63
3.5 De periode van de meerwoordzinnen 66
3.6 De periode van de differentiatie 68
3.7 Enkele belangrijke vragen 72
3.7.1 Is er een maximum aantal talen dat kinderen tegelijk kunnen leren? 72
3.7.2 Kun je een als klein kind geleerde taal weer vergeten? 75
3.7.3 Maakt het voor de tweetalige ontwikkeling iets uit of het de moeder of de vader is die de minderheidstaal spreekt? 77
3.7.4 Hoe zit het met taalstoornissen en tweetaligheid? 77

4 Latere taalontwikkeling 81
4.1 Inleiding 81
4.2 Tweetalige peuters en kleuters 83
4.3 Voor- en vroegschoolse educatie (vve) 85
4.4 Schoolse vaardigheden 87
4.4.1 Woordenschat 87
4.4.2 Lezen en schrijven 88
4.4.3 Lastige taalproblemen 89
4.4.4 BICS en CALP 91
4.5 Taaldominantie 93
4.6 Taal en schoolcarrière 95

5 Hoe pak je het aan? 99
5.1 Inleiding 99
5.2 Methoden van tweetalige opvoeding 101
5.2.1 OPOL: iedere ouder zijn eigen taal 101
5.2.2 De thuistaal/landstaalmethode 105
5.2.3 De situatiegebonden methode 108
5.2.4 De eigen taal plus vreemdetaalmethode 108
5.2.5 De 'systeemloze' methode 110
5.3 Dilemma's 110
5.3.1 Volhouden in de minderheidstaal 111

5.3.2 Weigerperiodes 111
5.4 Lezen en schrijven in de tweede taal 115
5.5 Onverwachte ontwikkelingen 116
5.6 Tot slot 117

6 De ideale taalleerder 119
6.1 Inleiding 119
6.2 Een pessimistische visie op (tweede)taalleren 120
6.3 Een optimistische visie op (tweede)taalleren 122
6.4 Welke factoren spelen een rol bij de verwerving van een (tweede) taal? 123
6.4.1 Leeftijd 123
6.4.2 Geslacht 124
6.4.3 Taalaanleg 124
6.4.4 Intelligentie 125
6.4.5 Leerstijl 125
6.4.6 Persoonlijkheid 126
6.4.7 Motivatie en attitude 127
6.4.8 Beheersing van de moedertaal 128
6.4.9 Taalcontact 129
6.4.10 Instructie 130
6.5 Wat is de invloed van deze factoren op het verloop, het tempo en het succes van taalverwerving? 130
6.6 Wat kunnen we doen om de (tweede)taalverwerving te stimuleren? 132
6.6.1 Wat kunnen ouders/verzorgers doen? 133
6.6.2 Wat kan de school doen? 134
6.6.3 Wat kan de omgeving van de taalleerder doen? 135
6.7 Is het mogelijk een tweede taal te beheersen op het niveau van een moedertaalspreker? 136

7 Meertaligheid op school 139
7.1 Inleiding 139
7.2 Onderwijsmodellen 140
7.2.1 Het onderdompelingsmodel 141
7.2.2 Het overgangsmodel 142
7.2.3 Het taalbehoudsmodel 143
7.2.4 Het taalverrijkingsmodel 143
7.3 Meertaligheid op school in Friesland 144
7.4 Tweetalige scholen in het voortgezet onderwijs 146
7.4.1 Kansen en belemmeringen 146
7.4.2 Internationaal onderwijs 147
7.4.3 Meertaligheid als doel of niet? 148
7.5 De eentalige school bestaat niet meer 149
7.5.1 Engels in het basisonderwijs 149

7.5.2 Andere talen in het basisonderwijs 150
7.5.3 Vreemde talen leren in het voortgezet onderwijs 151
7.6 Didactiek 151
7.7 Welke school is het beste voor mijn kind? 152
7.7.1 Moet ik mijn kind naar de voor- en vroegschoolse educatie sturen? 153
7.7.2 Naar welke basisschool stuur ik mijn kind? 154
7.7.3 Naar welke school voor voortgezet onderwijs stuur ik mijn kind? 154

8 Meertaligheid en taalbeleid 157
8.1 Inleiding 157
8.2 Nederland als meertalige samenleving 158
8.3 Meertaligheid en taalbeleid vanuit internationaal perspectief 159
8.4 Meertaligheid en taalbeleid in Nederland 161
8.4.1 De taalsituatie in Nederland 161
8.4.2 Het taalbeleid in Nederland 164
8.5 Meertaligheid en taalbeleid in het onderwijs 165
8.5.1 Voor- en vroegschoolse educatie (vve) 166
8.5.2 Primair onderwijs 166
8.5.3 Voortgezet onderwijs 168
8.5.4 Hoger onderwijs 169
8.6 Meertaligheid en taalbeleid thuis 170
8.7 Stand van zaken omtrent meertaligheid en taalbeleid 171

Referenties 175

Woord vooraf

Tweetaligheid is een zegen. Het spreken van een andere taal heeft vaak als voordeel dat deuren geopend worden die voor anderen gesloten blijven. We kunnen daar uit eigen ervaring talloze voorbeelden van geven. Veel anderen delen die ervaring met ons. In ons werk en ons privéleven hebben we gemerkt dat er nog veel vragen rond tweetaligheid zijn. Die vragen betreffen zowel de positieve ervaringen die mensen hebben met tweetaligheid alsook de zorgen die opvoeders soms hebben rond de tweetalige opvoeding. De belangrijkste reden om dit boek te schrijven, was een antwoord te geven op de meeste van die vragen.

Tijdens het schrijven van dit boek zijn we regelmatig geïnspireerd door ouders en opvoeders uit eigen vrienden- en kennissenkring die voor een tweetalige opvoeding hebben gekozen of daar juist bewust van hebben afgezien. We hebben in de afgelopen jaren vele boeiende gesprekken gevoerd met ouders die zich gesteld zagen voor de vraag of ze hun kinderen tweetalig zouden opvoeden en hoe ze dat dan het beste doen. Ook hoorden we veel verhalen over successen en problemen in al die verschillende gezinnen. Die gesprekken leverden steeds weer nieuwe stof op voor dit boek. Daarnaast hebben we dankbaar gebruik gemaakt van de bijdragen van diverse ouders aan de enthousiaste discussiegroep over tweetaligheid die al enige jaren op Yahoo! fungeert. Onze dank gaat uit naar al deze ouders en opvoeders. We willen hier in ieder geval de volgende personen bedanken: Hotze Mulder, Alessandra Corda en hun dochter Heleen; Fatima Agourame en haar dochter Nezha; Guido Snel, Nurnaz Demiz en hun zoon Batuhan; Elisabetta Materassi en haar man Robby Faverey; Monique van der Linden en Pepe Cogollos.

We hopen met dit boek ouders en opvoeders een leidraad te bieden voor tweetalige opvoeding.

Amsterdam, januari 2012
De auteurs

1 Wat is tweetaligheid?

"Hij kan al 'papa' zeggen in *vier* talen!"

1.1 Inleiding

In dit boek gaat het over tweetaligheid, en dan voornamelijk over het opgroeien van kinderen met meer dan één taal. Soms wordt de term tweetaligheid gebruikt als het gaat over volwassenen die een tweede of derde taal leren. In dit boek ligt het accent niet op die vorm van tweetaligheid. Wij zullen ons concentreren op kinderen die al vanaf de geboorte tot maximaal een jaar of vier, vijf in aanraking komen met meer dan een taal. We volgen de tweetalige ontwikkeling van deze kinderen tot het einde van de schoolperiode.

Tweetaligheid komt steeds meer voor in onze wereld door de groeiende mobiliteit van individuen en van groepen mensen. Mensen trekken naar andere landen om daar te gaan wonen en werken. Vaak doen ze dat omdat ze in het nieuwe land een beter perspectief zien voor de toekomst van henzelf en hun kinderen. Maar ook de liefde doet veel mensen verkassen. Contact met een nieuw land brengt vrijwel altijd contact met een nieuwe taal met zich mee. Het leren van die taal is vaak een hele klus voor de volwassen landverhuizer. In veel gevallen verhuizen er kinderen mee of worden er kinderen geboren in het nieuwe land. De ouders worden dan voor de keuze gesteld welke taal of talen ze met hun kinderen zullen spreken. Beperken ze zich tot één taal, de taal die ze van huis uit gewend zijn te spreken, of kiezen ze voor de taal van hun nieuwe land, of willen ze de kinderen tweetalig opvoeden? Deze vraag stellen zeer veel ouders zich, ongeacht hun land van herkomst of hun sociale positie. Zowel Willem-Alexander en Maxima als Henk en Fatima staan voor deze keuze. En die keuze heeft verstrekkende gevolgen en gaat gepaard met een serie van soms ingewikkelde beslissingen. Een gezin waarin twee talen worden gesproken, functioneert nu eenmaal in sommige opzichten anders dan een gezin waar maar één taal wordt gesproken.
Hoe vaak tweetaligheid voorkomt in Nederland en België is niet precies bekend. Uit een onderzoek van de Nederlandse Taalunie blijkt dat het aantal mensen dat dagelijks twee talen spreekt in Nederland zowel als in Vlaanderen ergens tussen de 15 en de 20% ligt. In Nederland zijn er uiteraard een groot aantal Fries-Nederlands tweetaligen, in België zijn veel mensen Nederlands-Frans tweetalig. Daarnaast zijn er in beide landen veel immigranten en hun kinderen, vaak met een Turkse of Marokkaanse achtergrond, die in sommige grote steden een aanzienlijk deel van de (school)bevolking vormen. Recente gegevens laten zien dat er in 2010 ruim drie miljoen 'allochtonen' in Nederland woonden (mensen van wie minstens één van de ouders niet in Nederland is geboren), dat is ongeveer 20% van de totale bevolking. In een stad als Amsterdam vormden de 'autochtonen' in 2010 nog slechts 49% van de bevolking. Veel bewoners van die stad hebben dus een andere moedertaal dan het Nederlands. Ten slotte zijn er de minder zichtbare gevallen van tweetaligheid, binnen gemengde huwelijken waarin één van de partners van niet-Nederlandstalige afkomst is. Hun kinderen zullen vaak tweetalig worden opgevoed.

De keuze voor de taal of talen waarin ouders hun kinderen opvoeden, stelt hen soms voor dilemma's. Die dilemma's komen in dit boek aan de orde, maar we zullen ook de voordelen van een tweetalige opvoeding uitgebreid bespreken. We zullen van nu af aan meestal de term 'tweetaligheid' gebruiken, maar wat we over tweetaligheid zeggen, geldt ook voor meertaligheid, dus voor het opgroeien met drie, vier of meer talen. De kern van het boek gaat over de manier waarop kinderen talen leren en over de invloed die ouders en opvoeders daarop kunnen uitoefenen. We bespreken de opeenvolgende etappes van de taalontwikkeling van eentalige en meertalige kinderen. Hoe ouders en opvoeders die ontwikkeling kunnen stimuleren komt uitgebreid aan de orde. Daarnaast wordt een hoofdstuk gewijd aan de latere verwerving van een tweede taal en we

bespreken ook de rol van taalbeleid daarbij. Maar voor we het over al die aspecten van taal en taalverwerving kunnen hebben, moeten we eerst wat meer weten over taal. Wat is taal eigenlijk? Waar gebruiken we het voor? Hoe en waarom leren kinderen taal? Over die vragen gaat dit eerste inleidende hoofdstuk. Aan het eind van dit hoofdstuk wordt de indeling van de rest van het boek uiteengezet.

1.2 Taal als middel om te communiceren

Taal is een wezenlijk onderdeel van ons leven. De menselijke samenleving zou niet kunnen bestaan zonder communicatie en taal is daarvoor het belangrijkste middel. We spreken met anderen om informatie te vragen of te geven of om onze gevoelens kenbaar te maken. Die informatie kan allerlei vormen aannemen. Een simpele vorm van informatie geven is het uitleggen van de weg naar het station aan een voorbijganger. Een veel ingewikkeldere vorm van informatie geven is een lezing over de ideeën van Darwin. In beide gevallen dragen we aan anderen kennis over waarover wij beschikken en zij niet. Maar ook het kleine kind dat zegt 'Mama, koekie ete' en dat daarmee zegt dat het zin heeft in een koekje, geeft informatie aan zijn moeder met als doel een zeer concreet resultaat, namelijk het krijgen van een koekje.

Taal speelt niet alleen een informatieve, maar ook een sociale en emotionele rol. We gebruiken taal niet alleen om informatie te verstrekken en concrete mededelingen of verzoeken te doen. Dat blijkt wel uit de volgende dialoog tussen twee collega's die tegelijkertijd op hun werkplek arriveren.

Collega 1: Hoi Martin.
Collega 2: Hoi. Koud hè, vandaag?
Collega 1: Ja, best fris. Maar voor morgen wordt beter voorspeld.
Collega 2: Mooi zo.
Collega 1: Nou, werk ze.
Collega 2: Jij ook.

De rol van dit gesprekje is niet om informatie uit te wisselen, maar enkel om sociaal contact te onderhouden. Het is een soort ritueel. Ons taalgebruik zit vol van dergelijke gesprekjes. We laten ermee zien dat we ons betrokken voelen bij onze medemensen, ze vormen een sociaal cement in onze relaties met anderen. Zulke interacties worden door de meeste mensen onbewust als noodzakelijk of zelfs verplicht beschouwd. Probeer je maar eens voor te stellen hoe je buurman zou reageren als je samen in de lift staat en hij je groet, maar je zou niets terugzeggen. Dat zou het contact met die buurman vast niet verbeteren.

Taal is kortom essentieel voor de menselijke samenleving. De mens is dan ook volgens sommige wetenschappers voorgeprogrammeerd om taal te kunnen leren. Hoe uniek de mens daarin is, vormt nog stof tot discussie.

1.3 Taal van mens en dier

De mens is niet het enige wezen dat in de loop van zijn ontwikkeling een communicatiesysteem heeft ontwikkeld. Ook dieren communiceren met elkaar en gebruiken daarvoor systemen die vrij ingewikkeld kunnen zijn. Bekende voorbeelden daarvan zijn de 'honingdans' van bijen, die ze gebruiken om aan hun soortgenoten te vertellen waar ze heen moeten vliegen om honing te vinden, of ook de 'taal' van walvissen en dolfijnen, die op grote afstand met elkaar kunnen communiceren.

In het verleden hebben wetenschappers zich afgevraagd of de taal van dieren van dezelfde aard is als de taal van mensen. Deze discussie loopt eigenlijk nog steeds. Vooral bij mensapen is veel onderzoek gedaan om te zien of zij een mensachtig taalsysteem hebben. Sommige psychologen proberen al decennialang te bewijzen dat de communicatieve vaardigheden van mensapen in feite identiek zijn aan het menselijke taalvermogen. Taalkundigen zijn daar niet echt van overtuigd. Zo betoogde de beroemde taalonderzoeker Michael Tomasello dat apen niet iets aan andere apen kunnen aanwijzen in hun omgeving (Tomasello & Call, 1997). Volgens hem kunnen ze dat niet omdat ze geen expliciete gedeelde bedoelingen hebben met andere apen. Ze hebben dus niet de capaciteit om te begrijpen wat andere apen bedoelen. Dat is naar zijn overtuiging een vereiste voor menselijke communicatie. Kleine kinderen begrijpen immers juist al op heel jonge leeftijd wat hun ouders bedoelen als ze ergens naar wijzen. Van de andere kant lijken sommige apen het toch ver te brengen in sommige onderzoeken. Omdat apen fysiek niet in staat zijn om ons menselijke klanksysteem te produceren, wordt in onderzoek naar hun taalcapaciteiten gekozen voor andere vormen van taalleren, bijvoorbeeld door middel van gebaren of door het aanwijzen van symbolen op een computerscherm. De bonobo Kanzi uit het onderzoek van Sue Savage-Rumbaugh bereikte nog het beste resultaat in het leren van een soort taalsysteem. Hij kon tientallen symbooltjes op een toetsenbord aanklikken om daarmee aan te geven dat hij bijvoorbeeld iets wilde eten of drinken. Na eindeloos veel training kon hij ook de goede woordvolgorde (van het Engels) gebruiken in zijn 'boodschappen', dus 'eat peanut' en niet 'peanut eat'. Maar, zo brengen taalkundigen hier tegenin, kinderen doen dat goed door alleen maar taal om zich heen te horen, zij hebben daar geen expliciete training voor nodig. Dus Kanzi's taalsysteem is volgens hen niet hetzelfde als dat van de mens. Bovendien lijkt het taalvermogen van Kanzi nooit uit te stijgen boven dat van een kind van een paar jaar oud, het haalt het niet bij het complexe menselijke taalsysteem.
Dat geldt ook voor andere getrainde apen, zoals de chimpansee Nim Chimpsky (zo genoemd als pesterige verwijzing naar de beroemde taalkundige Noam Chomsky, die

in alle toonaarden heeft ontkend dat dieren ooit een systeem zo ingewikkeld als de menselijke taal zouden kunnen leren). Nim leerde Amerikaanse gebarentaal en volgens zijn trainer kende hij na ruim drie jaar training zo'n 125 gebaren. Hij leerde zelfs om gebaren te combineren. Hieronder enkele voorbeelden van 'zinnetjes' die door Nim werden gebruikt:

Apple me eat
Banana Nim eat
Banana me eat
Drink me Nim
Eat Nim eat
Eat Nim me
Eat me eat
Give me eat
Grape eat Nim
Hug me Nim

Deze 'zinnetjes' lijken wel op zinnen die door kleine kinderen worden geproduceerd. Denk maar aan het hierboven gegeven voorbeeld van een meisje dat zegt: 'Mama, koekie ete'. Maar er is een belangrijk verschil. In het geval van Nim lijkt de woordvolgorde volstrekt willekeurig (het werkwoord 'eat' staat op de eerste, tweede of derde plaats in de zin), terwijl de woordvolgorde in mensentaal streng beregeld is en daar ook een deel van de betekenis bepaalt. Het Nederlandse meisje dat 'Mama, koekie ete' zegt, zal dit niet afwisselen met allerlei zinnetjes met een andere woordvolgorde, ze zal niet snel zeggen: 'Koekie mama ete' als ze om een koekje vraagt. Ze weet dat dit niet de goede woordvolgorde is. Kinderen zijn behoorlijk consequent in de woordvolgorde die ze gebruiken en maken daar nauwelijks fouten in. Een ander verschil tussen kleine mensenkinderen en de genoemde mensapen is dat kinderen van een jaar of drie veel meer woorden kennen dan de 125 die Nim Chimsky beheerst. Gemiddeld kunnen kinderen van drie jaar meer dan 500 woorden actief gebruiken. En dat aantal blijft snel groeien, in feite leren we er ons hele leven nieuwe woorden bij.

Hoewel uit de apenonderzoeken blijkt dat apen wel in staat zijn om een aantal woorden te leren met de bijbehorende betekenis, lijkt het erop dat ze niet verder komen dan dat. Ze leren geen grammatica. Er lijkt dan ook een cruciaal verschil te zijn tussen dierlijke taalsystemen en de taal van de mens. De dierlijke systemen bestaan uit een beperkt repertoire van tekens (geluiden bij de walvissen, dansbewegingen bij de bijen) die een vastliggende betekenis hebben. Het menselijke taalsysteem daarentegen is in principe onbeperkt: iedere taal bestaat uit duizenden woorden – naar schatting kent iedere volwassen Nederlander tussen de 30.000 en 50.000 woorden – en kan ieder mo-

ment met nieuwe woorden worden uitgebreid. Denk maar eens aan alle woorden die in de afgelopen tien jaar zijn bedacht op informaticagebied of rond mobiele telefonie. Of aan de boekjes die ieder jaar verschijnen met de nieuwe woorden van 2010, 2011 en dergelijke. We hebben tegenwoordig zelfs een verkiezing van het nieuwe woord van het jaar, in 2009 gewonnen door het woord 'ontvrienden' (iemand van je Facebookpagina verwijderen). Of denk aan alle samengestelde woorden die je zou kunnen maken op basis van reeds bestaande woorden, zoals 'popmuziekverslavingsgedrag'. Dit woord staat niet in het woordenboek maar is in principe een goed gevormd Nederlands woord.
Niet alleen kunnen we zo veel woorden bijmaken als we willen, we kunnen deze woorden bovendien bij elkaar zetten in een oneindig aantal zinscombinaties. Bijvoorbeeld: 'De man bijt de hond' of 'De hond bijt de man' of 'Bijt de hond de man?', drie mogelijkheden die elk een verschillende betekenis hebben. Dat komt door de volgorde waarin die woorden in de zin zijn gerangschikt. Ook woordvolgorde (dat onderdeel vormt van de grammatica) draagt dus bij aan de betekenis van taal. En door het toevoegen van allerlei elementen zoals nieuwe zinsdelen en bijzinnen kunnen we een zin in principe eindeloos uitbreiden. Zo zouden we de volgende zin kunnen construeren: 'De man die de kat die de hond beet strafte, heeft net een nieuwe bruine lange jas gekocht.' Er zijn natuurlijk wel grenzen aan de begrijpelijkheid van zulke zinnen, al te ingewikkeld moeten we het niet maken.

1.4 Taal als (aangeboren?) code

Taal blijkt bij nadere bestudering een sterk gecodeerd systeem te zijn waarin weinig aan het toeval wordt overgelaten. In het Nederlands zien we dat bijvoorbeeld de woordvolgorde behoorlijk strak beregeld is. Zo heeft het werkwoord een vaste plaats in de zin. Het vervoegde werkwoord staat altijd op de tweede plaats in de hoofdzin, het onvervoegde werkwoord aan het einde (ik *ga* naar huis /morgen *ga* ik naar huis / ik *wil* naar huis *gaan*). Als iemand daartegen zondigt, en bijvoorbeeld zegt: 'Morgen ik ga naar de film' in plaats van 'Morgen ga ik naar de film', of ook 'Ik wil zien een film' in plaats van 'Ik wil een film zien' wordt hij al snel weggezet als iemand die geen moedertaalspreker van het Nederlands kan zijn. Hetzelfde geldt voor het geslacht van zelfstandige naamwoorden. Iemand die 'de raam' zegt of 'het film' is waarschijnlijk geen moedertaalspreker van het Nederlands.
Meestal staan we hier niet bij stil: we weten deze regels gewoon, ook al hebben we ze niet bewust geleerd. Kinderen kennen al veel van de eigenschappen van hun moedertaal nog voor ze naar school gaan. Volgens sommige wetenschappers is deze kennis zelfs aangeboren. Mensen zouden bij de geboorte uitgerust zijn met een aangeboren taalvermogen, waardoor ze weten wat de karakteristieke eigenschappen van menselijke talen zijn. Alle mensentalen hebben een aantal karakteristieke eigenschappen met elkaar gemeen, ook al zijn er in andere opzichten soms heel veel verschillen. Zo hebben alle talen klinkers en medeklinkers, woorden en zinnen, werkwoordachtige

constructies en regels voor de zinsbouw. Maar de klanken en de woorden van die talen en de manieren waarop de woorden en zinnen worden gevormd of de bedoelingen geformuleerd, verschillen van elkaar.

We lieten hierboven al een voorbeeld zien van de specifieke woordvolgorde in het Nederlands ('Morgen ik ga weg' is fout) en het gebruik van het lidwoord ('de raam' is niet goed). Andere talen hebben weer andere karakteristieke eigenschappen. Zo zijn er veel talen, waaronder de meeste Slavische talen, die geen bepaald lidwoord hebben. Of iemand in het Russisch 'huis' bedoelt of 'het huis', moet je meestal uit de context opmaken. Ook zijn er veel talen (waaronder de Slavische, maar ook de meeste Romaanse talen), waarbij je het onderwerp uit een zin kunt weglaten. In het Italiaans kun je heel goed zeggen: 'mangio una mela' (letterlijk 'eet een appel'), waar het Nederlands vereist dat je zegt '*ik* eet een appel'. In het Italiaans kun je aan de vorm van het werkwoord zien met welke persoon je te maken hebt. De uitgang -o geeft aan dat het onderwerp 'ik' is. Dat hoef je dan niet meer expliciet in een apart woord te benoemen.

Kleine kinderen zouden volgens veel taalkundigen door hun aangeboren taalvermogen onbewuste kennis hebben van de eigenschappen die talen gemeenschappelijk hebben en hoeven dan 'alleen maar' die eigenschappen te leren die specifiek zijn voor hun moedertaal. En die worden – in de vorm van de taal die tegen kinderen wordt gesproken – als het ware met de paplepel ingegoten. Het maakt hierbij niet uit of het kind één moedertaal leert of meerdere talen tegelijk. Door hun aangeboren taalvermogen kunnen ze meerdere systemen tegelijk decoderen.
Of dat aangeboren taalvermogen nu wel of niet echt bestaat, is moeilijk te bewijzen, maar het staat wel vast dat mensenkinderen genetisch geprogrammeerd zijn om allerlei dingen te leren, waaronder taal. Je kunt als kind niet besluiten om niet te leren spreken, net zoals je niet kunt besluiten om niet te leren kruipen of lopen. Slechts bij uitzondering komt het voor dat kinderen geen taal leren spreken. In dat geval is er sprake van een ernstige, gelukkig zeldzame, taalstoornis.
Vrijwel alle kinderen zeggen hun eerste woordjes binnen een paar maanden na hun eerste verjaardag, of dat nu in één of in twee moedertalen gebeurt. Kinderen of volwassenen die op latere leeftijd een andere taal dan hun moedertaal moeten of willen leren, mogen wel jaloers zijn op de kinderen die vanaf het begin meer dan één taal leren. Anderstalige kinderen die pas vanaf de schoolleeftijd Nederlands leren of Nederlandstalige kinderen die op school Engels leren, hebben niet meer of slechts in beperkte mate de beschikking over deze automatische kennis van taal. Al die elementen die ze bijna als vanzelf weten in hun moedertaal, staan nu als het ware in de weg bij het leren van andere talen. Er lijkt een 'kritische leeftijd' te zijn waarna je een taal niet meer zo gemakkelijk en automatisch kunt leren. Dat betekent natuurlijk niet dat het leren van andere talen onmogelijk wordt, maar wel dat dat moeilijker gaat. Wetenschappers zijn het niet met elkaar eens over de vraag wat die kritische leeftijd precies is. In de hoofdstukken 3 en 4 over taalontwikkeling en taalverwerving komen we hier uitgebreider op terug.

1.5 Taal en dialect

Wat we hierboven gezegd hebben over taal, geldt ook voor dialecten. Veel kinderen groeien niet op met het Nederlands als moedertaal, maar met bijvoorbeeld het Limburgs, Gronings of Oost-Vlaams. Het is overigens niet altijd gemakkelijk te bepalen wat een taal is en wat een dialect. Ieder van ons heeft zijn eigen manier van spreken. Voor velen van ons geldt dat we een regionaal accent hebben of dat we een variant spreken van de standaardtaal. Of deze variant wordt beschouwd als een dialect of als een taal, wordt soms eerder op politieke dan op taalkundige gronden beslist. Iedereen zal het erover eens zijn dat Frans en Nederlands twee verschillende talen zijn. De woordenschat, uitspraak en grammatica van die talen zijn zo verschillend dat Nederlanders en Fransen elkaar niet kunnen verstaan als ze hun eigen taal spreken. Dat ligt heel anders bij de Scandinavische talen Zweeds, Noors en Deens. Deze lijken sterk op elkaar en Scandinaviërs kunnen elkaar met een beetje oefening redelijk verstaan als ze in hun moedertaal met elkaar praten. Toch spreken we hier van talen en niet van dialecten van één taal. Dat komt ongetwijfeld door het feit dat we hier te maken hebben met verschillende staatkundige eenheden, dus met verschillende landen en politieke structuren. Een nog sprekender voorbeeld vinden we bij het Servisch en het Kroatisch. Deze werden tot voor kort beschouwd als één taal, het Servokroatisch, gesproken in de republiek Joegoslavië. Weliswaar wordt het Servisch geschreven met cyrillische letters (net als het Russisch), terwijl het Kroatisch met Latijnse letters wordt geschreven (net als het Nederlands), maar de onderlinge verstaanbaarheid van beide varianten is groot en de verschillen in uitspraak en woordenschat zijn klein. Sinds de verzelfstandiging van beide vroegere landsdelen tot de onafhankelijke staten Servië en Kroatië, worden de verschillen meer benadrukt dan de overeenkomsten. Nu worden door beide landen het Servisch en het Kroatisch beschouwd als twee verschillende talen. De term 'Servokroatisch' is controversieel en politiek beladen in de opvolgstaten van Joegoslavië en bij de keuze van de terminologie moet voorzichtigheid betracht worden.

De kwestie of twee sterk verwante taalvarianten beide een taal zijn of dat een ervan een dialect is (of beide een dialect van een andere taal), wordt vaak op politieke gronden beslist. Een dialect dat promoveert tot politiek erkende taal heeft meestal meer rechten dan een niet als zodanig erkende taalvariant. Vergelijk in de Nederlandse situatie de status van het Fries met die van het Limburgs. Het Fries wordt erkend als taal. Het wordt in de provincie Friesland op school onderwezen en bij een rechtbank kan men om een Friese tolk vragen. Het Limburgs heeft die status niet en kent ook niet de rechten van het Fries. De kaart van figuur 1.1 laat zien in welk gebied het Limburgs wordt gesproken. We zien daarop ook dat deze taalvariant zich niet tot de Nederlandse provincie Limburg beperkt, maar zich ook tot in België en Duitsland uitstrekt.

Dit verschil in status en mate van erkenning is één van de redenen waarom het moeilijk te bepalen is hoeveel talen er zijn op de wereld. De schattingen lopen uiteen van rond de 4 000 tot ongeveer 6 000. Op de website van de organisatie 'ethnologue' (http://

www.ethnologue.com) worden bijna 7 000 talen vermeld. Vele daarvan zijn sterk aan elkaar verwante varianten. Ook het aantal sprekers per taal verschilt sterk. Het Chinees is de meest gesproken taal in de wereld, met ongeveer een miljard sprekers. Er zijn ook talen waarvan het aantal sprekers onder de tien is gedaald in de afgelopen jaren. Regelmatig sterven er talen uit, zoals het Eyak, een taal die in Alaska werd gesproken, maar waarvan de laatste spreker, de 83-jarige Marie Smith uit Anchorage, in januari 2010 is overleden. Hoe het ook zij, het aantal talen in de wereld is duidelijk veel groter dan het aantal landen. Daar valt uit af te leiden dat er wel heel wat meertalige landen in de wereld moeten zijn.

FIGUUR 1.1. Verspreiding van het Limburgs dialect (http://nl.wikipedia.org/wiki/Limburgs).

1.6 Meertalige landen

Hoeveel landen er precies zijn in de wereld, is niet helemaal duidelijk. Dat hangt bijvoorbeeld af van de vraag of Tibet, immers bezet door China, als een land wordt beschouwd of Noord-Cyprus, dat weliswaar een eigen regering heeft maar enkel door Turkije erkend wordt. Er zijn 192 landen lid van de Verenigde Naties. Als we ervan uitgaan dat er een aantal landen is dat geen lid is van de VN en dat er daarnaast landen zijn waarvan de zelfstandige status omstreden is, kunnen we stellen dat er tussen de 200 en 250 landen zijn op de wereld. Aangezien er tussen de 4 000 en 6 000 talen zijn in die 200 à 250 landen, moeten veel landen wel meertalig zijn. Die meertaligheid kan verschillende vormen aannemen. In sommige landen is vrijwel de hele bevolking meertalig, in andere landen leven gescheiden groepen mensen die alleen hun moedertaal spreken zonder dat er op grote schaal sprake is van meertaligheid.

FIGUUR 1.2. Talen en minderheidstalen in Europa.
BRON: www.eurominority.org.

De meeste meertalige landen bevinden zich op het Afrikaanse continent. Togo bijvoorbeeld, een betrekkelijk klein land in het westen van Afrika en buurland van het iets grotere Ghana, kent tegen de 40 inheemse talen. Daar zijn talen bij die door veel mensen gesproken worden en talen die slechts door een minderheid gesproken worden. De twee grootste zijn het Ewe in de zuidelijke helft en het Kabié in de noordelijke helft, ieder met bijna een miljoen sprekers. Het Adangbé en het Bissa daarentegen hebben ieder minder dan 5 000 sprekers. Er zijn meerdere talen van deze omvang in Togo. Veel Togolezen zijn dan ook noodgedwongen meertalig. Ze vinden hun meertaligheid

ook heel normaal. Zo gauw ze iets willen verhandelen of hun dorp verlaten, moeten ze al snel een andere taal spreken. Daarnaast heeft men, zoals in veel Afrikaanse landen, bij de onafhankelijkheid in 1960 gekozen voor het Frans – de taal van de vroegere kolonisator – als officiële taal om conflicten tussen de inheemse groepen en talen te vermijden. Hoewel het Frans voor vrijwel geen enkele Togolees de moedertaal is, vindt het onderwijs plaats in het Frans. Deze officiële taal is dus voor de meeste mensen hun tweede of derde taal. Hieruit blijkt dat politiek een grote rol speelt in de keuze van de officiële taal van een land. In hoofdstuk 8 zullen we uitgebreider ingaan op de rol van (taal)politiek en (taal)beleid in relatie tot de status van de talen in een land en met betrekking tot het behoud of juist het verlies van meertaligheid.

Ook dichter bij huis vinden we voorbeelden van meertaligheid. Binnen Europa is er vrijwel geen enkel land dat geen grotere of kleinere groep mensen telt die van huis uit een minderheidstaal spreekt. Vooral in Oost-Europa vinden we daar voorbeelden van. Roemenië bijvoorbeeld heeft weliswaar het Roemeens als enige officiële taal, maar er worden ook 18 officieel erkende minderheidstalen gesproken. Al die minderheden hebben in Roemenië in meerdere of mindere mate recht op onderwijs in de eigen taal. De Engelstalige kaart van figuur 1.2 geeft enigszins een idee van de taalkundige diversiteit in Europa.

Voorbeelden van meertalige landen in Europa dichter bij huis dan het Oostblok zijn Zwitserland en België. Zwitserland kent vier officiële landstalen, het Frans, het Duits, het Italiaans en het Reto-Romaans. Het taalbeleid wordt gemaakt op het niveau van de kantons, maar de landelijke overheid heeft wel regels geformuleerd om de *Sprachfrieden* te beschermen. Een bepaling uit 1986 over de bescherming van deze *Sprachfrieden* luidt als volgt:

> Op alle middelbare scholen moet onderwijs gegeven worden in de moedertaal en in een tweede landstaal (Duits, Frans, Italiaans). Daarnaast moeten leerlingen kennismaken met de cultuur van alle taalregio's van het land.

Het Zwitserse model lijkt zonder al te veel conflicten te functioneren, ook al suggereert de term *Sprachfrieden* dat dat niet altijd het geval is of was.
In België is dat anders. België kent drie officiële talen, het Nederlands, het Frans en het Duits. De omvang van het Duitse taalgebied is klein en de invloed ervan op landelijk niveau beperkt. De twee grote taalgemeenschappen, de Franstalige en de Vlaamstalige, leven niet altijd in volledige harmonie samen. De conflicten lijken zich te concentreren op het gebied van de taal, maar er zijn allerlei achterliggende factoren van politieke, culturele en sociaal-economische aard die daarbij een rol spelen. We zullen daar in dit boek niet op ingaan.

Ook Nederland is een meertalig land, met twee officiële talen, het Nederlands en het Fries. Een andere taal die in Nederland wordt gebruikt is de Nederlandse Gebarentaal

(NGT). In 1988 heeft het Europees Parlement de gebarentaal officieel erkend als de taal van doven. Tot nu toe heeft de Nederlandse regering die erkenning echter niet overgenomen. De NGT is dus nog geen officiële taal, zoals bijvoorbeeld het Fries wél een officiële taal is. Het Vlaamse parlement heeft de Vlaamse Gebarentaal wel erkend in een decreet uit 2006. Dat er twee officiële talen zijn in Nederland betekent niet dat de meeste Nederlanders tweetalig zijn. De Friezen zijn dat wel, de meesten van hen spreken Fries en Nederlands. In Nederland vormen Nederlandstaligen en Friestaligen traditionele taalgemeenschappen, beide talen zijn verankerd in de Nederlandse maatschappij.

Verschillende immigratiegolven hebben daarnaast in de voorbije eeuwen nieuwe talen naar Nederland gebracht. De 17de eeuw bracht tienduizenden Franstalige hugenoten naar Nederland, die uit Frankrijk wegvluchtten na de massamoord op de hugenoten in Parijs in 1572. Onder deze hugenoten waren geleerden, militairen, ambachtslieden, predikanten. Rond 1700 maakten de Fransen in Amsterdam ongeveer 10% van de bevolking uit. De hugenoten hebben lange tijd, naast het Nederlands, hun oorspronkelijke taal behouden, onder andere doordat ze een aparte geloofsgemeenschap vormden die het Frans bleef bezigen (denk aan de nu nog bestaande Waalse kerken in sommige steden). Tegenwoordig herkennen we afstammelingen van de hugenoten nog aan hun Franse familienamen, al dan niet in een vernederlandste vorm, zoals Tavenier, Chappin, Dubois, Dupon, Dusarduijn (< Dujardin).

Rond 1900 kende Limburg een immigratiegolf van Polen die in de mijnen kwamen werken en halverwege de 20ste eeuw kwamen er nieuwe stromen migranten, eerst uit het zuiden van Europa, later ook van buiten Europa. Met hen groeide opnieuw het aantal tweetaligen of meertaligen (zie ook http://www.vijfeeuwenmigratie.nl/tijdbalk/gastarbeiders). Een stad als Amsterdam, die bijna 800.000 inwoners telt, geeft een goed beeld van de situatie in de grote steden. Van de inwoners van Amsterdam is de helft niet in Nederland geboren en heeft als moedertaal een andere taal dan het Nederlands. Bij de schoolgaande jeugd geldt dat zelfs voor meer dan de helft (zo'n 60%). Er wonen mensen van zo'n 180 verschillende nationaliteiten in Amsterdam, die naar schatting rond de 200 verschillende talen spreken. Natuurlijk hebben niet alle talen evenveel sprekers. Zo was er in 2009 één inwoner afkomstig uit Malawi. Aan de andere kant zijn er ook grote groepen inwoners met dezelfde moedertaal. Van de mensen met een buitenlandse nationaliteit zijn de Marokkanen het sterkst vertegenwoordigd, gevolgd door de Turken, de Duitsers, de Britten en de Ghanezen. Maar ook het aantal Oost-Europeanen groeit de laatste jaren sterk. Opmerkelijk genoeg vertrokken er in 2009 meer Surinamers, Antillianen en Marokkanen naar het buitenland dan er zich in Amsterdam vestigden. Vergelijkbare ontwikkelingen doen zich voor in alle grote steden van Nederland, hoewel Utrecht naar verhouding meer autochtone Nederlanders kent (68%) dan de andere grote steden (bron: Utrecht Monitor op http://www.utrecht.nl). Antwerpen en Brussel kennen vergelijkbare getallen. In 2010 was 56% van de jongeren in Antwerpen van allochtone komaf. Uiteraard roept ook deze immigratiegolf vragen op over de sociale en talige integratie van de betrokkenen. In hoofdstuk 8 komen taalpolitiek en taalbeleid en de relatie tot meertaligheid uitgebreid aan de orde.

1.7 Taal en identiteit

Sommige meertalige landen gaan niet altijd even soepel om met de meertalige situatie en de relatie tussen de talen die binnen een land worden gesproken leidt soms tot conflicten. Dat heeft ongetwijfeld te maken met de cruciale rol die taal speelt in de vorming van de identiteit van een persoon of groep personen. Die rol is in de afgelopen twee eeuwen steeds belangrijker geworden. Tijdens de Franse Revolutie aan het einde van de 18de eeuw kwam het idee op van de natiestaat. De revolutionairen merkten dat het moeilijk was om hun ideeën uit te dragen, omdat veel bewoners van de Republiek niet dezelfde taal spraken als zij en daarom de revolutionaire boodschap niet konden begrijpen. Naast diverse talen als het Bretons en het Baskisch werden er in de provincies van Frankrijk veel taalvarianten van het Frans gesproken die sterk afweken van het Frans dat in Parijs en door de revolutionairen werd gesproken. Dat leidde tot de gedachte dat alle inwoners van de nieuwe republiek ook dezelfde taal zouden moeten spreken. Als gevolg daarvan werd in de loop van de 19de eeuw op Franse scholen het spreken van andere taalvariëteiten dan het Standaardfrans verboden en bestraft. Dat leidde tot het marginaliseren van talen en dialecten als het Bretons, het Baskisch, het Picardisch en het Occitaans.

De gedachte van één natie-één land-één taal heeft zich in Europa succesvol verbreid en die gedachte leeft nog steeds. Denk bijvoorbeeld aan het eerder beschreven voorbeeld van ex-Joegoslavië, waar de nieuw ontstane landen onmiddellijk streefden naar een eigen taal, ook al week die nauwelijks af van de andere Joegoslavische varianten. Taal wordt gezien als een onlosmakelijk onderdeel van de nationale identiteit.
Ook op het niveau van kleinere groepen of individuen is taal een sterke identiteitsmarkeerder. Mensen identificeren zich met hun eigen taal of taalvariant. Bewoners van Den Haag zijn trots op hun Haagse variant van het Nederlands, zoals Amsterdammers trots zijn op hun Amsterdamse accent. Dat laatste accent is ook landelijk populair, zoals blijkt uit tv-series waarin dat accent veelvuldig wordt gehoord. Andere accenten worden vaak minder positief gewaardeerd. Je zult niet gauw een tv-serie zien waarin alle personages met een Limburgs, Brabants of Gronings accent spreken, en als dat wel zo is, wordt daarmee meestal een komisch of negatief effect beoogd. Toch worden deze accenten wel gezien als iets wat bij Nederland hoort. Tegen buitenlandse accenten wordt anders aangekeken. Maar ook daar zijn er verschillen. Iemand die met een Engels of Frans accent spreekt wordt al gauw aardig gevonden, zo blijkt uit onderzoek, terwijl iemand met een Turks of Marokkaans accent op heel wat minder sympathie kan rekenen.

Niet alleen geografische herkomst valt uit taal op te maken, maar vaak ook sociale herkomst. We zeggen dat mensen ‘plat’ praten of juist ‘bekakt’ en geven daarmee aan dat we mensen van een bepaalde groep van de maatschappij herkennen aan hun manier van praten. Je kunt ook zelf duidelijk laten merken bij welke groep je hoort of wilt behoren door op een bepaalde manier te praten. Een sprekend voorbeeld hiervan vinden

we in jongerentaal, waarmee groepen jongeren hun identiteit uitdragen. Ze gebruiken woorden en uitdrukkingen die bij de 'gewone' spreker van het Nederlands niet bekend zijn, zoals 'doekoe' voor geld of 'no spang' voor 'maak je niet druk'. Uit een onderzoek van Jacomine Nortier (2001) blijkt dat het gebruik van jongerentaal een bewuste keuze is. De jongeren in kwestie zijn in een schoolsituatie meestal heel goed in staat om Standaardnederlands te spreken. Maar onder elkaar spreken ze liever hun eigen variant, die laat zien dat ze bij elkaar horen. Grappig genoeg dringen sommige van deze woorden na enige tijd ook door in de standaardtaal, waardoor de jongerentaalsprekers weer op zoek moeten naar nieuwe woorden.

1.8 Taal is macht

Taal speelt een belangrijke rol in de maatschappij. Taal is niet neutraal. Door taal laten we zien wie of wat we zijn. Taal kan niet alleen gebruikt worden om identiteit uit te drukken, het is ook een machtsinstrument. Communicatie en informatie door middel van taal kunnen worden gebruikt, maar ook misbruikt. Met behulp van taal kunnen mensen elkaar manipuleren. En de taal die iemand gebruikt, bepaalt tot in hoge mate het beeld dat wij van die persoon hebben. Dat is op meerdere fronten zichtbaar. Iemand die een goede spreker is, heeft een grotere kans om aangenomen te worden bij een sollicitatie. Het gaat dan trouwens niet alleen om welbespraaktheid, maar ook om accent en vaak ook om humor. Een buitenlands accent (maar ook een Gronings of een Limburgs accent) kan de kansen op succes beïnvloeden. Bij gelijke capaciteiten voor de werkzaamheden waar het om gaat, zal de vlottere spreker vaak eerder de baan krijgen.

Taal is ook nauw verweven met politiek. Politici die beter gebekt zijn, hebben vaak meer succes bij de kiezer. Denk aan mensen als Churchill, de Gaulle of John F. Kennedy, die buitengewoon populair waren als politici. Dat kwam niet alleen door de inhoud van wat zij zeiden, maar vooral ook door de manier waarop, door de taal die zij gebruikten. Taal speelt ook op een andere manier een rol in de politiek. Dat blijkt al uit de voorbeelden die we hier eerder hebben besproken in verband met de keuze van de officiële taal van een land. De keuze van het Frans in Togo is politiek, net zoals die van een eigen Servische en Kroatische taal in Servië en Kroatië. Ook de status van meertaligheid is politiek. De keuze om het Fries de status van officiële taal in de provincie Friesland te geven is politiek. Deze keuze heeft grote gevolgen. De kans dat het Fries als taal blijft bestaan wordt erdoor vergroot. Andere talen dan het Fries worden in Nederland niet ondersteund. De ideologie lijkt soms zelfs het streven naar een eentalig land te zijn. Dat kan behoorlijk ver gaan. Zo lanceerde in 2006 de toenmalige minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie van Nederland de gedachte dat er voor heel Nederland een code moest komen met daarin de bepaling dat op straat alleen Nederlands mocht worden gesproken. Deze absurde bepaling is er uiteraard nooit gekomen.

Doordat verschillende talen een verschillende status hebben, kan taal ook een middel zijn tot onderdrukking of discriminatie. Meertaligen kunnen hier het slachtoffer van worden. Als zij de meerderheidstaal van het land waar ze wonen minder goed beheersen, hebben ze daardoor minder kans op een goede positie in die maatschappij.

1.9 Wat is tweetaligheid?

We geven hier om te beginnen twee voorbeelden van tweetalig opgroeiende kinderen uit de kennissenkring van de auteurs.

Michael groeit op in het Franstalige deel van Zwitserland. Zijn vader is Engelsman, zijn moeder Roemeense. Vanaf het begin wordt Michael opgevoed met drie talen: zijn moeder spreekt Roemeens tegen hem, zijn vader Engels, en op straat en in de crèche hoort hij Frans. Hij spreekt die drie talen vloeiend als hij vlak na zijn vijfde verjaardag met zijn ouders naar Amsterdam verhuist. Hij gaat naar een Nederlandse basisschool. Na een maand of vier spreekt hij vrijwel vloeiend Nederlands, naast zijn andere drie talen. Na zijn middelbareschooltijd studeert hij archeologie en gaat in het kader van die studie naar Zuid-Amerika. Hij leert in korte tijd Spaans en Portugees. Inmiddels is hij een zestalige volwassene.

Het tweede voorbeeld geeft een ander beeld.

Khalid wordt in Marokko geboren. Zijn vader woont dan al in Nederland. Als hij een jaar of vijf is, verhuist hij met zijn moeder en kleinere broertje naar Nederland, waar nog een zusje wordt geboren. Khalid gaat in Nederland naar de basisschool, maar na een paar jaar gaat hij met zijn moeder terug naar Marokko. Na weer een paar jaar komen zij terug naar Nederland en volgt Khalid in Amsterdam de lerarenopleiding tot docent Frans. Zijn Frans en Arabisch zijn uitstekend. Zijn Nederlands is iets minder goed en hij ziet het niet zitten om les te geven in een Nederlandse school. Hij kiest ervoor om terug te gaan naar Marokko en zich daar te vestigen. Zijn jongere zusje Nezha daarentegen volgt haar hele schoolcarrière in Nederland, volgt een economische hbo-opleiding en vindt een baan bij een Nederlands bedrijf. Zij is mondeling volledig tweetalig Arabisch-Nederlands, haar geschreven Nederlands is veel beter dan haar Arabisch.

Als je aan mensen vraagt wat tweetaligheid volgens hen inhoudt, zul je vaak een antwoord krijgen dat lijkt op dat van de beroemde taalkundige Bloomfield, die in 1933 stelde: 'Bilingualism is native-like control of two languages.' Met andere woorden: tweetalig zijn betekent dat je twee talen tot in de perfectie beheerst en dat er geen verschil is in het niveau van vaardigheid dat je hebt tussen beide talen. In werkelijkheid bestaat die ideale vorm van tweetaligheid niet of nauwelijks. Een tweetalige die als verpleegster werkt zal de bij dat beroep behorende termen niet noodzakelijkerwijs kennen in allebei haar talen. In hoofdstuk 6 komen we uitgebreid terug op de vraag wat het eindniveau is dat je in een taal kunt bereiken. Het feit dat je vrijwel nooit twee talen op precies dezelfde manier beheerst, bracht de taalkundige Haugen ertoe over te hellen naar het andere uiterste, toen hij in 1953 stelde: 'Bilingualism is understood... to begin at the point where the speaker of one language can produce complete, meaningful utterances in the other language.' Deze uitspraak suggereert dat iedereen die een paar losse zinnetjes in een andere taal kan produceren tweetalig genoemd zou kunnen worden. In dit boek zullen we een tussenpositie innemen, die iets dichter ligt bij die van Bloomfield dan bij die van Haugen. Mensen die een paar losse zinnen in een andere taal kunnen produceren, beschouwen we als beginnende tweedetaalleerders en niet als tweetaligen. Mensen die goed kunnen communiceren in hun beide talen, zonder dat ze deze tot precies hetzelfde niveau beheersen, beschouwen we als tweetalig. Als ze dat kunnen in meer dan twee talen, noemen we ze meertalig.

De vraag wordt wel eens gesteld of er een maximum is aan het aantal talen dat een mens kan leren. Hier is geen duidelijk antwoord op. De eerder genoemde Michael begon met drie talen (Frans, Roemeens, Engels) en breidde dat aantal probleemloos uit tot zes. Op internet kunnen we voorbeelden vinden van mensen die nog meer talen zeer goed beheersen. Een uitzonderlijke meertalige is Stuart Jay Raj, die 15 talen spreekt (verschillende opnames op YouTube, onder andere: http://www.youtube.com/watch?v = Mr_sWVpsNIg). Het lijkt erop dat er in principe geen maximum staat op het aantal talen dat een mens kan leren.

Er is een speciale vorm van tweetaligheid die in dit boek slechts zijdelings ter sprake zal komen. Dat is de tweetaligheid van doven of slechthorenden, die gebarentaal beheersen en daarnaast een 'gewone' gesproken taal. Deze vorm van tweetaligheid staat de laatste jaren sterk in de belangstelling van onderzoekers. Vroeger dacht men dat gebarentaal een primitief taaltje was, net zoiets als de gebaren die sprekenden ook wel maken als ze met de hand naast hun hoofd schudden om aan te geven dat ze iets lekker vinden, of naar hun voorhoofd wijzen om aan te geven dat ze iemand gek vinden. We weten intussen dat gebarentalen volwaardige talen zijn met hun eigen woordenschat en hun eigen grammatica, die regels bevat voor woordvolgorde, stand van de handen en dergelijke. Iemand die tweetalig is met als talen een gesproken taal en een gebarentaal, verschilt op meerdere vlakken van een tweetalige die twee gesproken talen hanteert. Gesproken talen bestaan uit voortgebrachte geluiden. Je kunt in een gesproken taal niet een woord zeggen en dat gelijktijdig doen in een andere taal. Dat kan in prin-

cipe bij tweetaligheid van een gebarentaal en een gesproken taal wel: je kunt een woord zeggen en tegelijkertijd het gebaar maken dat er in gebarentaal mee overeenkomt. Hoe dat in de hersenen werkt is tegenwoordig onderwerp van onderzoek.

Twee- en meertaligheid staan de laatste jaren steeds meer in de belangstelling. Dat komt ongetwijfeld doordat het de laatste decennia steeds vaker voorkomt. Enerzijds zijn er in heel Europa, en dus ook in Nederland, belangrijke stromen migranten. Zij leren de taal van hun nieuwe land als tweede taal, hun kinderen zijn in veel gevallen tweetalig. Anderzijds komen er door de grotere mobiliteit in onze maatschappij steeds meer gemengde huwelijken voor tussen partners met een verschillende taalachtergrond. Binnen die huwelijken zullen beide partners vaak hun eigen moedertaal willen overdragen op hun kinderen, zodat deze tweetalig opgroeien. Er ontstaan zo verschillende vormen van tweetaligheid. Michael uit het voorbeeld hierboven verwierf het Roemeens, Frans en Engels vrijwel vanaf de geboorte: hij had als het ware drie moedertalen. Men spreekt in dat geval van *simultane meertaligheid*. Hij kreeg de moedertaal van zijn vader (Engels) en die van zijn moeder (Roemeens) mee en daarnaast de landstaal (Frans). Vaak doet simultane tweetaligheid zich voor als een van de ouders geïmmigreerd is, maar dat hoeft niet: in de Belgische situatie zal het regelmatig voorkomen dat een van de ouders van huis uit Franstalig is en de ander Nederlandstalig. Als men in zo'n gezin de keuze maakt om het kind tweetalig op te voeden, spreekt veelal iedere ouder zijn/haar eigen taal met de kinderen
De taalontwikkeling van kinderen in gemengde huwelijken verschilt vaak van die in migrantengezinnen. In het migrantengezin begint het kind meestal met één moedertaal, die van de ouders. De tweede taal, die van het nieuwe land, komt later, als het kind naar de crèche of de school gaat. We spreken dan van *successieve tweetaligheid*. Deze twee vormen van tweetaligheid, successief en simultaan, worden hierna kort besproken.

1.10 Twee vormen van tweetaligheid

We maken in dit boek onderscheid tussen simultane tweetaligheid en successieve tweetaligheid. Van simultane tweetaligheid is sprake als kinderen vanaf de geboorte worden blootgesteld aan twee talen en deze dus als twee moedertalen krijgen aangeboden in hun omgeving. Meestal hebben beide ouders een verschillende moedertaal die ze allebei aan hun kinderen willen meegeven, zoals in het volgende voorbeeld.[1]

1. De voorbeelden die in dit boek worden gegeven komen uit verschillende bronnen. Deels worden ze genoemd in boeken over tweetalige opvoeding zoals Harding & Riley (1986), Cunningham-Andersson & Andersson (1999) of Abdelilah-Bauer (2006), deels komen ze van de Yahoo!-discussiegroep Tweetaligheid, deels uit eigen ervaring met en onderzoek naar tweetaligheid door de auteurs van dit boek.

Monique is Nederlandse. Tijdens een reis naar Engeland leert ze de Spaanse Pepe kennen. Hij komt in Nederland wonen, maakt hier zijn studie af en geeft een jaar les op een middelbare school. Hij kan daar echter niet aarden en het paar verhuist naar Spanje. Kort daarna wordt hun eerste kind geboren. Monique kiest voor een tweetalige opvoeding. Vanaf het begin spreekt ze uitsluitend Nederlands tegen haar kind. Er komen nog drie jongetjes bij en het wordt moeilijker om het Nederlands vol te houden. Lange vakanties bij de Nederlandse familie helpen wel. Inmiddels zijn alle vier de jongens volwassen en tweetalig en gehecht aan zowel hun vaderland als hun 'moederland' en de bijbehorende talen.

Simultane tweetaligheid ontstaat vaak in dit soort situaties, waarin twee ouders met verschillende moedertalen bewust kiezen voor een tweetalige opvoeding.

Van successieve tweetaligheid is sprake als een kind vanaf wat latere leeftijd, bijvoorbeeld een jaar of drie, vier, een tweede taal begint te leren. Vaak gaat het dan om kinderen van migranten. Hun ouders verhuizen naar een nieuw land en blijven samen dezelfde taal spreken. Als er een kind wordt geboren, leert dit de taal van de ouders en pas als het naar een crèche, peuterspeelzaal of school gaat, komt het intensief in aanraking met de taal van het nieuwe land, zoals in onderstaand voorbeeld.

Jo en Annie vertrokken in de jaren zestig naar Australië in de hoop op een beter leven. Zij kregen daar acht kinderen en het ging ze goed. De ouders bleven Nederlands spreken met de kinderen, maar de kinderen gingen naar de Engelstalige school en begonnen al snel onderling Engels te spreken. Met hun ouders bleven ze nog lang Nederlands spreken. Ze waren dus tweetalig. Eenmaal volwassen, trouwden ze met Engelstalige partners. Daarna ging hun kennis van het Nederlands achteruit.

Successieve tweetaligheid ontstaat vaak in dit soort situaties, waarin mensen naar een ander land trekken om daar een betere toekomst te vinden. De kinderen krijgen dan een ander taalaanbod dan in het geval van simultane tweetaligheid, waar beide talen vanaf het begin aanwezig zijn. Thuis is aanvankelijk de moedertaal van de ouders de omgangstaal, later krijgt de landstaal steeds meer de overhand. Dat is ook het geval bij migrantengezinnen die naar Nederland komen. In het begin is hun thuistaal de moedertaal van de ouders, maar bij de kinderen neemt het Nederlands een steeds belangrijkere plaats in.

Soms wordt simultane tweetaligheid ook wel aangeduid met de term 'elitaire tweetaligheid', terwijl successieve tweetaligheid 'migrantentweetaligheid' wordt genoemd. Deze benamingen komen voort uit het feit dat simultane tweetaligheid vaak voorkomt bij gemengde huwelijken van hogeropgeleiden, terwijl migrantentweetaligheid een noodzaak is voor vaak minder gefortuneerde ouders.
Successieve tweetaligheid, waarbij kinderen hun tweede taal op iets latere leeftijd beginnen te leren, lijkt soms te leiden tot een lager niveau van taalkennis in de tweede taal. De verklaring die hiervoor meestal wordt gegeven is dat hoe kleiner het kind bij het begin van het taalleren is, hoe beter de resultaten in beide talen zijn. Omdat bij successsieve tweetaligheid het leren van de tweede taal pas later begint, zal het dus wat moeizamer verlopen. Dat heeft te maken met de discussie rond de eerder genoemde kritische leeftijd. Het aangeboren taalvermogen, waarover we eerder in dit hoofdstuk spraken, zou na die leeftijd niet meer actief zijn. We zullen verder in dit boek nog terugkomen op de kwestie van de kritische leeftijd.

Er wordt soms wat gemakkelijk gedacht over vroege tweetaligheid, omdat de indruk bestaat dat kinderen probleemloos talen leren als ze nog klein zijn. Dat is een te simpele kijk op de werkelijkheid. Het kost zowel de kinderen als de ouders aardig wat tijd en energie om een succesvolle tweetalige opvoeding te realiseren. De vraag is dan ook waarom je het zou willen. Deze vraag geldt vooral voor simultane tweetaligheid, waar immers sprake is van een keuze. Die keuze is er voor migranten vaak nauwelijks. De redenen die ouders aanvoeren om te kiezen voor een tweetalige opvoeding zijn divers. De belangrijkste reden is vaak dat de ouders allebei hun eigen taal en cultuur willen overdragen op het kind. Ook vinden ze het van belang dat hun kinderen kunnen communiceren met de familie (opa en oma!) in het land van herkomst. In het volgende hoofdstuk gaan we uitgebreid in op de redenen om voor tweetaligheid te kiezen en op de voor- en nadelen die er volgens wetenschappelijk onderzoek aan tweetaligheid zijn verbonden.

Een aparte vraag omtrent tweetaligheid betreft de gesproken versus de geschreven taal. Kinderen die tweetalig worden opgevoed, leren hun beide talen spreken en verstaan. Of ze ook in beide talen leren lezen en schrijven, is een heel andere vraag. Een kind dat van kleins af aan twee talen leert spreken en verstaan, maar in een land woont waar één van die talen de officiële landstaal is, zal op school in die landstaal leren lezen en schrijven. Of hij dat ook in zijn 'andere' taal leert, hangt ervan af. Als die andere taal Russisch is of Japans of Arabisch, dan betekent leren lezen en schrijven om te beginnen al het aanleren van een geheel nieuw alfabet, wat voorwaar geen sinecure is. Maar ook voor talen met hetzelfde schrift is leren lezen en schrijven niet vanzelfsprekend. Denk aan de ingewikkelde spellingsregels van talen als het Engels of het Frans. Wat in het Nederlands een 'a' is en op twee manieren kan worden uitgesproken, zoals in de woorden 'as' of 'azen', blijkt dan in het Engels ineens op minstens drie heel andere manieren te kunnen worden uitgesproken, zoals in de woorden 'age', 'as', 'organ'. Dat is behoorlijk verwarrend voor een klein kind. Soms kiezen ouders er dan ook voor om zich tevre-

den te stellen met het mondeling beheersen van de 'andere' taal. Willen ze wel graag dat hun kind ook schriftelijke kennis verwerft van die taal, dan bestaan er daarvoor vaak wel allerlei buitenschoolse mogelijkheden, zoals de zogeheten 'zaterdagscholen' die in paragraaf 7.5.2 aan de orde komen.

1.11 De opzet van dit boek

In dit hoofdstuk hebben we een aantal zaken aangestipt die verder in dit boek uitgebreider besproken zullen worden. De opzet van de rest van de hoofdstukken is als volgt. In hoofdstuk 2 gaan we nader in op de redenen die ouders kunnen hebben om al dan niet te kiezen voor een tweetalige opvoeding. Ook komt in dat hoofdstuk aan de orde wat wetenschappelijk onderzoek tot nu toe heeft bijgedragen aan de kennis over tweetalig opgroeien. In hoofdstuk 3 bespreken we de vroege taalontwikkeling van eentalige en tweetalige kinderen. Hoe zetten zij hun eerste stapjes op taalgebied, wat gaat er automatisch en wat niet, hoe zit het met het aangeboren taalvermogen? De nadruk zal liggen op simultane tweetalige ontwikkeling. In hoofdstuk 4 concentreren we ons op de wat latere taalontwikkeling. Het accent zal dan liggen op successieve tweetaligheid. We geven antwoord op vragen als: hoe vergaat het kinderen die pas vanaf de schoolleeftijd een tweede taal leren, verloopt de taalontwikkeling hetzelfde als bij simultane taalontwikkeling en kunnen deze kinderen nog perfect tweetalig worden? Hoofdstuk 5 gaat nader in op de tweetalige opvoeding. Hoe kunnen ouders het aanpakken om te zorgen dat hun kinderen inderdaad tweetalig worden? Wat moeten ze wel of juist niet doen? En wat kan de crèche of peuterspeelzaal daaraan bijdragen? Hoofdstuk 6 bespreekt de vraag wat er komt kijken bij het leren van taal op latere leeftijd (na de kritische leeftijd) en welke kenmerken de ideale taalleerder karakteriseren. Vervolgens bespreken we in hoofdstuk 7 de rol van tweetaligheid op school. Hoofdstuk 8 ten slotte bespreekt de rol van taalpolitiek en taalbeleid in het vergemakkelijken of juist bemoeilijken van meertaligheid.

Dit boek is online te koop (klik hier)

Dit boek is bedoeld voor ouders en opvoeders die te maken hebben met tweetalige opvoeding. Tweetaligheid komt steeds vaker voor doordat mensen naar andere landen vertrekken om daar te gaan wonen en werken. Dit boek wil ouders en opvoeders helpen om de vraag te beantwoorden of het al dan niet een goed idee is om hun kinderen tweetalig op te voeden.

Enkele hoofdstukken geven inzicht in de taalontwikkeling van eentalige en tweetalige kinderen. Voorts gaan de auteurs in op de vraag hoe ouders een tweetalige opvoeding het best kunnen aanpakken. Verschillende dilemma's en lastige vragen worden besproken. Zo komt de vraag aan de orde of het niet moeilijk is voor kinderen om twee of meer talen tegelijk te leren. Ook wordt het verschijnsel besproken dat kinderen hun twee talen soms door elkaar lijken te halen. Maar er wordt ook de nodige aandacht besteed aan de enorme voordelen van tweetaligheid en aan de resultaten van wetenschappelijk onderzoek naar het tegelijkertijd leren van twee talen. Enkele hoofdstukken gaan ook in op de rol van crèche en school bij de tweetalige opvoeding.

Door de brede bespreking van het verschijnsel tweetaligheid is het boek een aanrader voor iedere lezer die in tweetaligheid geïnteresseerd is.

Elisabeth van der Linden was tot voor kort hoofddocent Frans en Roemeens aan de Universiteit van Amsterdam. Ze heeft een groot aantal publicaties op haar naam staan over het leren van vreemde talen en over tweetaligheid bij kinderen.

Folkert Kuiken werkte als docent NT2 (VU) en docent (tweede)taalverwerving (UvA) en is sinds 2005 bijzonder hoogleraar Nederlands als tweede taal vanwege de gemeente Amsterdam (UvA). Hij is (mede)auteur van verschillende leermiddelen en handboeken.

9 789033 488153